

РОЛЬ ТЕМПЕРАМЕНТА У ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНІХ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

*Полубоярина Ірина Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Харківська гуманітарно-педагогічна академія*

Постановка проблеми. Кожна людська діяльність висуває певні вимоги не тільки до рівня знань, умінь та навичок, рівня професійної підготовки, але й до властивостей нервової системи, властивостей темпераменту, які опосередковано впливають на діяльність через індивідуальний стиль діяльності. Певне поєднання властивостей темпераменту, яке проявляється в пізнавальних процесах, діях та спілкуванні студентів музичних спеціальностей, визначає їх індивідуальний стиль музичної діяльності. Він являє собою систему динамічних, залежних від темпераменту особливостей музичної діяльності, яка містить прийоми роботи, типові для цього студента.

Проблема індивідуального стилю завжди викликала підвищений інтерес та дискусії серед психологів. Актуально розглядати зміст психологічного поняття "індивідуальний стиль" у зв'язку з активізацією процесу навчання. Проблема організації ефективного процесу навчання розглядається не тільки як оптимізація педагогічного процесу, а із метою вивчення формування особистості та психологічного розвитку. Важливо знати не тільки, якими індивідуально-психологічними особливостями визначається вибір того чи іншого шляху взаємодії із предметним або комунікативним середовищем, чому навчати і як навчати, але і те, які стратегії і тактики використовують суб'єкти в процесі засвоєння знань.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми формування індивідуального стилю музиканта-виконавця присвячені роботі Л. Ауера, В.В. Білоуса, Л.О. Бочкарьова, Є.Я. Лібермана, Г.Г. Нейгауза, С.Л. Науменка, Ю.Д. Цагареллі та ін.

Л. Ауер вважає, що в музиці стиль – це виконавець. Саме виконавець повинен перетворити у власному темпераменті оригінальну думку композитора так, щоб виконання було переконливим для слухача. Зрозуміти виконавцю та заставити слухача зрозуміти красоту, натхнення, зачарування музики – це є альфою та омегою всякого стилю в музиці, тому що стиль – це народження традиції: основою якої є індивідуальність музиканта [1, с.5].

У музично-педагогічній літературі поняття "індивідуальний стиль музичної діяльності" характеризує манеру створення та виконання музичного твору. Згідно специфіки створення та виконання музики людину відносять до певного типу: романтичний – емоційний стиль виконання, розумовий – раціональний підхід до музичного твору (Д.А. Рабінович, Г.М. Ципін); класичний, романтичний, експресіоністський (К.А. Мартинсен). Відношення до авторського тексту, а також специфіка його інтерпретації визначили типологію за Є.Я. Ліберманом – виконавці суб'єктивного та об'єктивного напрямку, за Г.Г. Нейгаузом – універсальний тип, виконавці надіндивідуального та надособистісного сенсу.

Роль темпераменту на формування індивідуального стилю діяльності проаналізовано в роботах Р.С. Немова, В.І. Петрушина, П.А. Гончарука, Є.А. Клімова, В.В. Білоуса та ін.

Метою статті є виявлення ролі темпераменту у формуванні індивідуального стилю діяльності музично обдарованих студентів.

Виклад основного матеріалу. У радянській психології дослідженню індивідуального стилю діяльності приділялось багато уваги. Це пояснюється діяльнісним підходом у радянській психологічній науці, засновником якого був О.М. Леонтьєв. Тому не випадково, що в кінці 60-х років, у якості предмета дослідження стильової характеристики особистості застосовувалося поняття "індивідуального стилю діяльності". Це поняття ввів відомий радянський психолог Є.А. Клімов. На думку вченого, індивідуальний стиль діяльності - це узагальнена характеристика психологічних особливостей людини, які формуються та проявляються у її діяльності [4].

Дослідження індивідуального стилю діяльності склали наукову течію, засновником і теоретиком якої став В.С. Мерлін. Розмірковуючи над природою стилю як особистісного конструкту, вчений прийшов до відкриття дуже важливих закономірностей, що мають відношення до всіх стильових характеристик. Перший із цих аспектів, пов'язаний із поняттям зони невизначеності, як умови формування стилю: виконання будь-якої діяльності залишає людині можливість виявити власну індивідуальність у постановці проміжних цілей, виборі засобів для їх досягнення і реалізації самої діяльності. Тому „стиль виникає там, де є свобода самовираження” [6, с.87]. Коли ж діяльність жорстко регламентована і алгоритмізована, то в такій ситуації індивідуальному стилю важко проявитися. Людина, яка бачить перед собою різноманітність способів виконання діяльності, ніби обмежується якимось одним, який і складе стиль її діяльності. Зона невизначеності суб'єктивно зумовлена: там де одна людина бачить велику кількість рішень, інша - лише одне. Тому, *зовнішня і внутрішня свобода* є умовою виникнення стилю діяльності.

Другий аспект досліджень індивідуального стилю діяльності, полягає в тому, що для його формування необхідна особистісна включеність у діяльність. Стиль формується лише за умови *позитивного* відношення до діяльності і прагнення зробити її як можна краще. Про це свідчать дослідження, які були проведені на різних професійних і вікових групах [6, с. 89].

Третій аспект – акцентує увагу на *системотворюючій функції* стилю. В.С. Мерлін розглядав індивідуальність як складну ієрархічну систему, що включає в себе різні рівні організації - від біохімічного до соціально-психологічного, між якими індивідуальний стиль діяльності є взаємопов'язуючою ланкою. Таке положення зумовлено тим, що він виступає конструктом, який спирається на сформовані індивідуальні та особистісні якості, пов'язуючи їх між собою [6, с. 90].

Більш того, було виявлено, що стиль часто виконує *компенсаційну функцію*, допомагаючи людині при виконанні діяльності. У структурі індивідуального стилю діяльності В.С. Мерлін виділив три основні компоненти: стиль операцій, стиль дій або реакцій і стиль цілепокладання, але в емпіричних дослідженнях останній компонент практично не вивчався і основний акцент було зроблено на перших двох [6, с. 165].

Індивідуальний стиль діяльності музиканта ми тлумачимо як систему цілей, дій, операцій, прийомів щодо конкретного типу музиканта, яка забезпечить успішність виконання музичної діяльності. В процесі формування індивідуального стилю відбувається перетворення індивідуальних властивостей музиканта в гнучку систему.

В ефективності музичної діяльності темперамент займає особливе місце. Як зазначав російський фізіолог І.П. Павлов "темперамент є найбільш загальною характеристикою кожної окремої людини, найголовнішою характеристикою її нервової системи, а ця остання ставить ту чи іншу печатку на всю діяльність кожного індивідуума" [8, с. 23].

Темперамент передається людині генетично. На відміну від навичок, здібностей, характеру, темперамент не можна змінити.

В історії психології відомо декілька теорій темпераменту. Давньогрецький лікар Гіппократ виділив наступні типи темпераменту: меланхолічний, сангвінічний, холеричний, флегматичний.

До цієї проблеми також зверталися Х. Бідструп, І. Кант, Г. Айзенк та ін. Г. Айзенк спробував конкретизувати класифікацію типів темпераменту шляхом зіставлення різних описів темпераменту. Він взяв за основу дві пари протилежних властивостей: *емоційну стабільність – емоційну нестабільність, інтроверсію – екстраверсію* та зіставив їх з традиційною типологією. Так емоційно нестабільними є меланхоліки (похмурі, тривожні, ригідні, песимістичні, замкнені, некомунікативні, тихі) та холерики (уразливі, неспокійні, агресивні, збудливі, мінливі, імпульсивні, оптимістичні, активні); емоційно стабільними – флегматики (пасивні, обережні, розсудливі, мирні, стримані, надійні, рівні, спокійні) та сангвініки (комунікативні, відкриті, балакучі, доступні, безпечні, жваві, безтурботні, лідери). У свою чергу до інтровертів відносяться меланхоліки та флегматики, а до екстравертів – холерики та сангвініки [7, с. 27].

Інше пояснення природи темпераменту запропонував І.П. Павлов. Він висунув теорію темпераменту, яка базується на вченні про вищу нервову діяльність. Основою темпераменту вчений вважав властивості центральної нервової системи: силу, зрівноваженість, рухливість процесів збудження та гальмування [8, с. 22]. За теорією І.П. Павлова, ознакою нервової системи є її здатність витримувати, не переходячи в стан гальмування, тривале або часто повторюване збудження. Зрівноваженість характеризується показниками співвідношення між збудженням і гальмуванням. Рухливість – це ступінь легкості, з якою збудження переходить у гальмування і навпаки. Певне поєднання цих властивостей являє тип нервової системи, який і є темпераментом [8]. На жаль, І.П. Павлов ототожнював властивості темпераменту і властивості нервової системи. Подальші дослідження дали підстави вважати властивості нервової системи передумовами темпераменту (Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин); темперамент має природне підґрунтя, але його слід вивчати з позицій психологічної теорії, яка б описувала його як суто психічне явище з урахуванням зв'язку з процесами організму – властивостями нервової системи [4].

Відомо, що між людьми, які мають різні типи темпераменту існує велика різниця: вона проявляється у динаміці поведінки та діяльності. В.С. Мерлін зазначав, що особливості перебігу психічної діяльності різних людей можна спостерігати у природі. Вчений писав: "Уявіть собі дві річки – одну спокійну, рівнину, другу – стрімку, гірську. Течія першої зазедве помітна, вона плавно несе свої води, у неї немає яскравого плескоту, бурхливих водоспадів, осліплюючого бризкання. Течія другої – повна протилежність, вона швидко несеться, вода в ній грюкотить, бурлить, клекотить і, вдаряючись в камені, перетворюється в клубки піни" [6, с. 211].

Темперамент визначається як динамічна характеристика психічних процесів і поведінки людини, яка виявляється в їхній швидкості, мінливості, інтенсивності та інших характеристиках [7, с. 566]. Тому треба підкреслити важливість типу темпераменту в музичній діяльності студентів вищих навчальних закладів. При плануванні музичної діяльності обдарованих студентів, варто враховувати *тип* темперамента, особливості якого зумовлюють шляхи, засоби праці, а не рівень навчальних досягнень. Розумові можливості людини створюють умови для компенсації недоліків темпераменту [7, с. 534].

Спостереження виявили, що студенти музичних спеціальностей з будь-яким типом темпераменту можуть досягти значних успіхів у музичній діяльності. Це зумовлено тим, що типи темпераменту практично не зустрічаються у чистому вигляді. Музична діяльність вимагає багато сил, великої витримки і стійкості до фізичної та емоційної втоми. Спостереження за студентами музичних спеціальностей виявили, що меланхолік як і сангвінік чи холерик може виконувати твір у дуже швидкому темпі, але це вимагає від нього більших зусиль, ніж у холерика чи сангвініка; сильні властивості холерика та сангвініка можуть виконувати негативну роль, наприклад, імпульсивність, неврівноваженість, схильність до швидкої дії шкодять холерикові там, де йому варто проявити витриманість та розважливість.

Неможна стверджувати, що виконавець певного типу темпераменту може досягти високих сходінок у музично-професійній діяльності, а виконавець з іншим темпераментом позбавлений цього. Безперечним є те, що маючи любий тип темпераменту можна сформулювати свій індивідуальний стиль музичної діяльності. Не дивно, що серед видатних музикантів зустрічаються композитори, виконавці з різними типами темпераменту: П.І. Чайковський та Ф. Шопен були меланхоліками; Дж. Россіні та В.А. Моцарт – сангвініками, але всі ці видатні музиканти зробили свій великий внесок у скарбницю світової музичної культури.

На основі психологічного опису типів темпераменту В.С. Мерліна та Б.А. Вяткіна [6], В.В. Білоуса [2] запропонована наступна характеристика темпераментів молодих музикантів, яка допоможе викладачам вищих навчальних закладів культури та мистецтв окреслити шляхи ефективного формування індивідуального стилю музичної діяльності у обдарованих студентів музичних спеціальностей.

Холерик – стійкий проти втоми; швидкий, енергійний, імпульсивний; швидко запам'ятовує твори; вкладає багато енергії та сили в процес вивчення та виконання музичних творів; витримує великі навантаження, але протягом короткого часу; легко пристосовується до нових умов праці; у разі виникнення несподіваної ситуації швидко знаходить потрібний вихід; любить виконувати твори ритмічні, мажорні, експресивні; не любить монотонності; виконання музичних творів супроводжується сильною емоційністю; спостерігається швидкий перехід від одного почуття до іншого; включає у свій репертуар твори різноманітного емоційного забарвлення; спрямован на оновлення репертуару, його урізноманітнення; музикант не може у повній мірі контролювати емоційні реакції і як наслідок цього це може призводити до конфліктів із концертмейстером, музикантами, диригентом та ін.; реакція на успіх більш спокійна ніж на невдачу; вразливий до невдач та поразок; любить ситуації змагання, що зумовлює прагнення брати участь в конкурсах, фестивалях, музичних олімпіадах.

Сангвінік – рухи швидкі, добре координовані; спрямован на складні, швидкі, ритмічні музичні твори, детальніше працює над творами, які його більше цікавлять; коли зацікавленість знижується, активність сангвініка різко падає; монотонність діяльності породжує втому, це призводить кть до помилки, а це зумовлює зниження якості виконання музичних творів; може довго концентрувати увагу; швидко зосереджується на виконанні конкретних завдань; відповідальний; витривалий на втому та невдачі; оптиміст; прагне подолати труднощі; врівноважений і жвавий; не показує хвилювання; до критики ставиться легко, швидко знаходить вихід з критичних ситуацій; успішно контролює емоції, пристосовує їх до художнього образу музичного твору; легко пристосовується до нових умов та оточення; присутність однокурсників та викладачів не заважає на репетиціях та заняттях; любить брати участь у конкурсах, фестивалях, музичних олімпіадах тому що, конкуренція мобілізує творчі сили; при виникненні труднощів не відмовляється від завдань, а напроти вирішує їх з легкістю.

Флегматик – врівноважений, спокійний та повільний; на вирішення складних ситуацій потрібно більше часу ніж холерика та сангвініку, але із такою ситуацією він легко впорається; терплячий, витриманий, повільно реагує на нові завдання; музичні твори вибирає повільні, з помірними темпами; працьовитий, цілеспрямований, прагне досягти результату; емоційна бідність не дозволяє яскраво виконати музичний твір; флегматику легше працювати самостійно ніж в ансамблі чи в оркестрі; при виборі репертуару надає перевагу творам однорідного емоційного забарвлення, тому має своє коло репертуару; любить успіхи, спокійно переживає невдачі.

Меланхолік – малоенергійна людина, використовує зайві рухи; повільно виконує дії, перевагу віддає творам спокійним, мелодійним; має низьку працездатність і витривалість до негативного; несподівані та складні ситуації в процесі музичної діяльності викликають безпорадність; швидко втомлюється, тому має схильність до творів малої форми; в присутності незнайомих осіб проявляє невпевненість, хвилювання; мало ініціативний, схильний до підпорядкованості; працює більше в ансамблі, оркестрі ніж самостійно; невдачі викликають відмову від виконавської діяльності; уникає ситуації пов'язані з ризиком; участь у конкурсах, музичних олімпіадах пов'язана тільки з крайньою необхідністю; реагує на критику хворобливо, із запізненням.

Запропоновані характеристики допоможуть обдарованим студентам музичних спеціальностей розробити індивідуальний план формування індивідуального стилю, правильно підібрати свій музичний репертуар, досягти значних успіхів у своїй музичній діяльності і в процесі професійної підготовки сформувати індивідуальний стиль на високому рівні. В процесі професійної підготовки обдарованих студентів музичних спеціальностей доречним буде аналізувати сильні та слабкі сторони власної діяльності; враховувати особливості характеру, темпераменту, здібностей, що буде призводити до узгодженості власних задатків, здібностей та чужого стилю; розробити систему індивідуальних раціональних прийомів, які забезпечать успішне виконання студентом музичної діяльності. З цією метою розроблена схема індивідуального плану формування індивідуального стилю обдарованих студентів, де використовується класифікація виконавських стилів з урахуванням властивостей темпераменту [3].

1. Флегмато-сангвінік – виконавський стиль розумовий.
2. Сангвіно-холерик – імпульсивно-романтичний.
3. Холеро-флегматик – конструктивний.
4. Холеро-сангвінік – артистичний.
5. Сангвіно-флегматик – пластичний.
6. Меланхоло-холерик – захоплювальний.
7. Сангвінік – бійцівський.
8. Меланхоло-флегматик – ліричний.
9. Флегмато-меланхолік – пасивний.
10. Меланхоло-сангвінік – аморфний.
11. Меланхолік – чутливий.
12. Холерик – вулканічний.
13. Флегматик – інертний.
14. Холеро-меланхолік – сумбурний.
15. Сангвіно-меланхолік – боязкий.

Виконавські типи диференційовані за ступенем успішного здійснення ними музичної діяльності – від найкращих результатів, до найгірших. Темперамент подається "чистим" або "змішаним", це означає, що у обдарованого студента музичних спеціальностей превалює комплекс властивостей, найбільш притаманний одному з певних типів темпераменту. [3, с.114].

Для ефективного формування індивідуального стилю та впевненої поведінки на сцені музиканта-студента, виникає необхідність корекції окремих властивостей темпераменту. Необхідність корекції пов'язана з обранням власної програми, визначенням стилю поведінки відповідно темпераменту обдарованого студента-музиканта. Викладач допомагає виявити діапазон власного репертуару, тут критерієм виступає можливість найкращого сценічного втілення музичних творів студентами-музикантами.

Спостереження над музичною діяльністю обдарованих студентів виявили наступні закономірності: студенти "розумового", "пластичного", "бійцівського", "конструктивного" типів яскраво виконують на сцені репертуар різних стилів; тип темпераменту "імпульсивно-романтичний" та "артистичний" – емоційно насичені твори. Ці спостереження свідчать про взаємозв'язок класифікації типів темпераменту та вибору власного репертуару.

Висновки. Викладач та студент взмозі скорегувати свій музичний репертуар із властивостями темпераменту з метою ефективного формування індивідуального стилю музичної діяльності. Немає поганих темпераментів, є відсутність програми дій щодо формування свого індивідуального стилю музичної діяльності. Численні дослідження виявили, що студенти з різними індивідуально-типологічними властивостями нервової системи, різним темпераментом можуть досягати однакової результативності у процесі професійної підготовки.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Напрямом подальшої роботи є посилення науково-методичного компоненту формування індивідуального стилю музичної діяльності у обдарованих студентів музичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Діяльність концентрується навколо розробки ефективних форм, методів, засобів роботи щодо формування індивідуального стилю музичної діяльності музично обдарованих студентів.

Резюме. У статті висвітлюється зв'язок типа темпераменту з формуванням індивідуального стилю обдарованих студентів музичних спеціальностей. Запропонована характеристика темпераментів студентів-музикантів; класифікація виконавських стилів з урахуванням властивостей темпераменту обдарованих студентів музичних спеціальностей.
Ключові слова: темперамент, індивідуальний стиль музичної діяльності, обдарованість.

Резюме. В статті розкривається зв'язок типа темперамента и формирования индивидуального стиля музыкальной деятельности одаренных студентов. Предлагается характеристика темпераментов студентов-музыкантов; классификация исполнительских стилей с учётом свойств темперамента одарённых студентов музыкальных специальностей.
Ключевые слова: темперамент, индивидуальный стиль музыкальной деятельности, одарённость.

Summary. The role of the temperament in article in shaping individual stiletto to music activity gifted student. The feature temperament student-musician is offered; the categorization styles with account characteristic temperament gifted student music professions. **Keywords:** temperament, the individual style to music activity, gifts.

Література

1. Ауэр Л. О стиле музыканта / Л. Ауэр. <http://metalugi.net>.
2. Белоус В.В. Темперамент и деятельность. Учебное пособие / В.В. Белоус. – Пятигорск, 1999. – 118 с.
3. Йоркіна Є. Специфічні особливості виконання та інтерпретації музичних творів інструменталістами різних типів // Науковий вісник НАМ 2010. -№3. – с. 107-113.
4. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности / Е.А. Климов. - М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 74-77.
5. Лосев А.Ф. Понимание стиля от Бюффона до Шлегеля // Литературная учеба. 1988. - № 1. - С. 153-167.
6. Мерлин В.С. Очерки теории темперамента / В.С. Мерлин. - М.: Просвещение, 1964. – 304 с.
7. Немов Р.С. Психология. Посібник для студентів ВНЗ / Р.С. Немов. В 3 кн. Кн. 1. Загальні основи психології. – Рівне: "Вертекс", 2002. – 576 с.

8. Павлов И.П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга / И.П. Павлов. - Ленинград, 1947. – Т.4. – С.17-25.

Подано до редакції 23.05.2012